

ДО ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ «ГРУП СМЕРТІ» В УКРАЇНІ

TO THE PROBLEM OF CRIMINALIZATION OF «DEATH GROUPS» IN UKRAINE

Фіалка М.І.,
к.ю.н., доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Закоморний Я.О.,
курсант IV курсу факультету № 2

Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті розглянуто проблему існування чинників криміналізації діяльності осіб по доведенню до самогубства інших осіб шляхом залучення їх до участі в «групах смерті» в Інтернет просторі. Робиться висновок про існування таких чинників та можливості криміналізації діяльності модераторів такої категорії груп в соціальних мережах в Інтернет просторі України.

Ключові слова: криміналізація, чинники криміналізації, «група смерті», доведення до самогубства.

В статье рассмотрена проблема существования факторов криминализации деятельности лиц по доведению до самоубийства других лиц путем привлечения их к участию в «группах смерти» в Интернет пространстве. Делается вывод о существовании таких факторов и возможности криминализации деятельности модераторов такой категории групп в социальных сетях в Интернет пространстве Украины.

Ключевые слова: криминализация, факторы криминализации, «группа смерти», доведение до самоубийства.

The article deals with the problem of the existence of factors criminalizing the activities of individuals in bringing others to suicide by engaging them in "death groups" in the Internet.

It is emphasized that despite the clearly expressed social danger of such communication between adolescents and the organizers of such groups, neither scholars nor legislators have given the appropriate legal assessment of the activity of these groups.

To achieve the goal, the authors examined the issues of the conceptual apparatus, namely: "the group of death", the criminalization and grounds for criminalization.

Within the article the content of such factors of criminalization of the activities of «groups of death» is revealed as: the degree of social danger of acts; relative prevalence of an act and its type; the dynamics of socially dangerous acts taking into account the causes and conditions that give rise to them; the possibility of influencing acts by criminal means in the absence of other means of struggle; taking into account the possibilities of the criminal justice system; material and moral damage caused by acts; absence of negative consequences of a criminal law ban; the availability of material resources for the implementation of criminal law influence; features of the legal culture of the people; the level of public awareness and historical traditions.

A conclusion is made about the existence of such factors and the possibility of criminalizing the activities of moderators of such a category of groups in social networks in the Internet space of Ukraine.

Key words: criminalization, factors of criminalization, «group of death», bringing to suicide.

В останні роки в українському суспільстві все частіше викликає занепокоєння проблема самоушкоджень, самогубств або суїцидів серед неповнолітніх. З одного боку, дане явище має глибокі історичні корені, а, з іншого, – воно набуває сучасних рис та проявів. Мова йде про появу в підлітковому середовищі так званих «груп смерті» в соціальних мережах Інтернет простору. Дані «групи» почали з'являтися в Білорусії, Молдові, країнах Балтії, Росії та, зрештою, в Україні.

За інформацією Міністерства освіти і науки України та Міністерства внутрішніх справ України більшість підлітків, які вчинили самоушкодження, є учнями загальноосвітніх чи професійно-технічних навчальних закладів. І це не випадково, тому що саме ця категорія найбільш психологічно не стійка. Враховуючи той факт, що з кожним роком шляхи комунікації між підлітками все частіше знаходяться в різноманітних соціальних мережах в Інтернет просторі, необхідно усвідомити те, що одночасно з розширенням таких зв'язків збільшується ризик перетинання з негативно небезпечними проявами такого спілкування. Серед таких негативних наслідків віртуального спілкування є небезпека опинитися в колі учасників так званих «груп смерті».

Необхідно наголосити на тому, що, не зважаючи на чітко виражену суспільну небезпеку такого спілкування між підлітками та організаторами таких груп, ні науковцями, ні законодавцями не надана відповідна правова оцінка їх діяльності. Враховуючи викладене вище, вважаємо можливим наголосити на тому, що назріла потреба порушення питання про криміналізацію такого діяння, як втягнення осіб у «групи смерті».

Метою статті є визначення чинників криміналізації діяльності осіб по доведенню до самогубства інших осіб

шляхом залучення їх до участі в «групах смерті» в Інтернет просторі.

Питання визначення теоретичних засад проблеми криміналізації та декриміналізації діянь в кримінально-правовій науці у різні часи займалися вітчизняні та зарубіжні фахівці. Найбільш вагомий внесок в дослідження цієї проблеми зробили П. С. Дагель, П. А. Фефелова, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, А. І. Коробєєв, Г. А. Злобін, П. Л. Фріс. При цьому в кримінально-правовому просторі проблемою існування підстав криміналізації діяльності адміністраторів (модераторів) по залученню осіб в «групи смерті» з подальшим їх доведенням до самогубства, ніхто не займався.

Для досягнення поставленої нами мети необхідно визначитись з понятійним апаратом. По-перше, мова йде про розуміння терміну «група смерті», а, по-друге, – криміналізацію і її підстави.

«Групою смерті» може бути певне об'єднання або групування осіб (зазвичай підлітків), іншою особою або особами (модератори, адміністратори) з метою доведення жертви до самогубства через мережу Інтернет.

Під криміналізацією розуміють процес, в межах якого відбувається виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання припустимості, можливості та доцільності кримінально-правової боротьби з ними і фіксації їх в законі як злочинних та кримінально-караних [1, с. 59].

Велику цікавість у процесі криміналізації становить класифікація, запропонована О. І. Коробєєвим, в якій він виділяє три групи чинників (називаючи їх підставами): юридично-кримінологічні; соціально-економічні; соціально-психологічні.

Юридико-кримінологічні чинники криміналізації дають змогу виділити ті діяння, щодо яких застосування кримінальної репресії як способу реалізації соціального контролю є дійсно ефективним. До них, як правило, відносять: ступінь суспільної небезпечності діянь; відносну поширеність діяння та його типовості; динаміку суспільно-небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують; можливість впливу на діяння кримінально-правовими засобами за умови відсутності інших засобів боротьби; урахування можливостей системи кримінальної юстиції тощо.

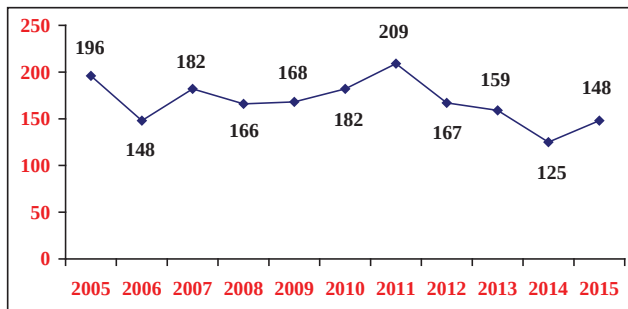
Суспільна небезпечність розглядуваного діяння виражається у тому, що:

- об'єктом, на який посягає діяльність таких груп, є життя та здоров'я особи, що приймає участь в цій групі;
- шкода від діяльності такої групи може варіюватися від завдання особою самій собі певних тілесних ушкоджень до летальних випадків (на які нашоує модератор «групи смерті»);
- модератор «групи смерті» дуже часто переслідує певну мету, а саме – отримати фото-, відео матеріали, на яких особа завдає собі фізичного болю або здійснює самогубство. Це в більшій мірі підвищує ступінь суспільної небезпеки такої діяльності.

Так, наприклад, як повідомляє директор департаменту національних гарячих ліній громадської організації «Ла Страда-Україна», А. Кривуляк, у Маріуполі 15-річна дівчина вистригнула з тринадцятого поверху будинку, а перед цим вона виконувала завдання «квесту» з відповідної групи у соціальній мережі – палила руку над свічкою, проколуюла опіки голкою тощо. Останнім завданням «квесту» було самогубство [2].

Все це призводить до того, що діяльність «груп смерті» в соціальних мережах Інтернет простору створює відповідний рівень суспільної небезпеки цього явища.

За інформацією Державної служби статистики України кількість померлих у віці 0-17 років від навмисних самоушкоджень (включаючи самогубство) в Україні та регіонах у 2005–2015 рр. в абсолютному визначенні в певній мірі зменшилась (див. мал. 1) [3].

Мал. 1. Кількість померлих у віці 0-17 років від навмисних самоушкоджень (включаючи самогубство) в Україні та регіонах у 2005–2015 рр.

В той же час, за інформацією Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України, в органах внутрішніх справ упродовж 1 півріччя 2015 р. зареєстровано 184 випадки учинення дітьми навмисних самоушкоджень, з яких 100 – про вчинення самогубств та 84 – про вчинення їх спроб [4].

Поширеність даного діяння, крім того, прослідковується і в географії розповсюдженості впливу адміністраторів (модераторів) на осіб. Іншими словами, знаходячись в одному куточку країни він може маніпулювати особами як на території України, так і за її межами. При цьому адміністратор (модератор) може впливати на багатьох осіб відразу. Як тільки він досягає своєї мети, а саме – залучає підлітка до спільноти «групи смерті», то відразу розпо-

чинає пошук наступної жертви. Таким чином існує нерозривний ланцюжок втягнення у діяльність «групи смерті» підлітків.

Як зазначав О. І. Коробєєв, облік причин суспільно небезпечних діянь, які підлягають криміналізації, має досить істотне значення як для правильного встановлення кримінально-правової заборони, так і визначення його меж. При всій стабільності (до речі, досить відносній) і формальній визначеності системи діючого кримінального законодавства в силу властивого їй динамізму виникає необхідність у постійному удосконалюванні кримінально-правових норм [1, с. 74].

Криміналізація даного діяння вказує на ті чинники, з якими потрібно провести комплексну роботу з метою попередження виникнення даного діяння, подальшого його викорінення або мінімізації його впливу.

На даний час найбільш характерними причинами поширення «груп смерті», що викликають суїцидальні прояви серед неповнолітніх та малолітніх осіб, є: насильство в сім'ї; конфлікти з однолітками; розрив відносин з коханою людиною та певні психічні розлади. При цьому, модератори користуючись психологічно не стійким станом дитини, який був ослаблений вище зазначеними чинниками, ще більше знижують її психологічний захист, в результаті чого підліток покінчує життя самогубством.

Стосовно «груп смерті», то в цьому випадку будь-які заходи, крім кримінально-правових, не можуть бути ефективними.

Так, у м. Київ двоє дівчаток, які отримали завдання у «групі смерті», намагалися покінчити життя самогубством. Вони пішли з дому, бо отримали останнє завдання у «групі смерті» – стрибнути з багатоповерхівки. На щастя, одну дівчинку було швидко знайдено. На пошуки іншої були задіяні більше 200 працівників поліції: знайшли її через кілька годин на 16-му поверсі будинку з ознаками переохолодження. На руках і ногах – вирізані малюнки, символи, слова [5].

Зупинити особу, що вчинює посягання на життя та здоров'я учасників даних груп, можливо тільки шляхом впливу кримінально-правовими засобами. Зупинити вбивцю може тільки кримінальний закон своєю неупередженістю та принциповістю.

Криміналізація не може здійснюватися без урахування можливостей системи кримінальної юстиції в боротьбі з тими чи іншими формами антисуспільної поведінки [1, с. 80].

Під системою кримінальної юстиції розуміють кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство, а також органи та установи кримінальної юстиції, які розглядають кримінальні справи, інститут державних обвинувачів (прокуратура), органи, наділені повноваженнями проводити досудове розслідування, органи та установи виконання кримінальних покарань, адвокатура [6]. Тобто, мова йде про те, що в українському суспільстві існує система, яка має на меті реалізовувати кримінальну відповідальність за певні суспільно небезпечні прояви.

До соціально-економічних чинників криміналізації суспільно небезпечних діянь відносять: матеріальну і моральну шкоду, що заподіюється діяннями; відсутність негативних наслідків кримінально-правової заборони; наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правового впливу. Крізь призму цієї групи чинників, криміналізації підлягають лише ті діяння, які спричиняють або можуть спричинити достатньо серйозну шкоду суспільним відносинам, або які мають своїм наслідком створення стану реальної можливості заподіяння такої шкоди.

Даний вид злочинного діяння може нести в собі шкоду матеріального або морального характеру. Матеріальна шкода проявляється у тому, що підлітки заподіюють собі фізичної шкоди, а саме: порізи (під час виконання

завдань), переломи, травми (в результаті невдалих спроб самогубства) тощо. В результаті чого батьки чи опікуни особи несуть збитки, пов'язані з лікуванням.

Моральна шкода виражається у тому, що підлітку та його близьким модератор групи заподіює певних душевних страждань. Так, наприклад, 13-літня учениця елітної школи на Івано-Франківщині, потрапила до лікарні за тиждень до встановленого часу суїциду адміністратором (модератором). З великими труднощами лікарям та правоохоронцям вдалося її розговорити. Дівчинка була дуже вороже налаштована до оточуючих. Кіберполіція відразу виявила 200 сторінок учасників. Всі вони виявились членами двох спільнот – «Синій кит» і «Море китів» [7]. Дана ситуація підтверджує той факт, що учасники таких груп знаходяться на межі нервових зривів, тобто мова йде про певний рівень психічних розладів.

При оцінці шкоди, якої зазнає суспільство, можна побачити, що діяльність «груп смерті» завдає не тільки психологічної шкоди особі, після якої потрібна комплексна допомога психолога, але й може призвести до каліцтва та летальних випадків.

Врахуванню підлягають також можливі побічні наслідки кримінально-правової заборони («стигматизація» певних членів суспільства, отримання ними клейма «злочинець»; послаблення соціально-корисних зв'язків засуджених аж до повної їх втрати; зниження професійної кваліфікації, втрата інших навичок засуджених до позбавлення волі та інших покарань, пов'язаних з ізоляцією винного від суспільства, а також до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; виключення певного кола осіб з різних сфер господарської діяльності; додаткові затрати на ресоціалізацію засуджених до позбавлення волі в постпенітенціарний період). Це, зокрема, означає, що криміналізація суспільно небезпечних діянь практично невідворотно тягне за собою настання цілого ряду негативних побічних наслідків. Такі наслідки не є однаковими для різних видів діянь, що криміналізуються. Що стосується нашого випадку, то суспільно небезпечні наслідки, які тягне за собою діяльність «груп смерті», проявляються в смерті дитини, тому ті негативні наслідки, про які йшлося вище, не можуть йти у порівняння з тим, що буде нами відвернуто в результаті криміналізації діяльності «груп смерті».

Криміналізація діяння повинна безпосередньо реалізовуватись тільки з урахуванням тих матеріальних витрат, які необхідні для успішного застосування такої кримінально-правової заборони. До таких матеріальних витрат відносять: витрати, які виникають під час розслідування та судового розгляду кримінальних справ; витрати на реалізацію кримінальних покарань; обсяг навантаження на кожного з працівників правоохоронних та виконавчих органів; пропускні можливості місць позбавлення волі та кримінально-виконавчих установ тощо. У нашому випадку такі можливості існують. Система правоохоронних органів, а разом з ними і органів виконання покарань мають в Україні усталений характер. Крім того, враховуючи відносно невелику кількість проявів діяльності «груп смерті», кількість осіб, відносно яких буде виникати потреба

застосовувати кримінальну відповідальність, буде також невеликою. Іншими словами, криміналізація діяльності «груп смерті» не потягне за собою суттєвої зміни матеріальних ресурсів, необхідних для її реалізації.

Соціально-психологічні чинники дають можливість врахувати під час криміналізації діяння особливості правової культури народу, рівень його правосвідомості та історичні традиції. З цього приводу дуже слушно зауважував С. І. Нікулін, що закон про кримінальну відповідальність повинен максимально відповідати моральним устоям і уявленням суспільства, підкріплюючи їх фактом свого існування [8, с. 19]. До даної групи чинників відносяться рівень громадської правосвідомості та психології суспільства, а також його історичні традиції.

Аналізуючи рівень громадської правосвідомості та психології суспільства відносно того чи іншого явища не можна забувати той факт, про який наголошував А. А. Митрофанов. Мова йде про те, що суспільна правосвідомість і психологія мають сприяти той чи іншій прояв антисоціальної поведінки як такий, що потребує їх кримінальної караності [9, с. 75]. Мається на увазі те, що суспільство повинно знаходитись на відповідному рівні розуміння суспільної небезпеки діяння, для того, щоб в подальшому криміналізувати його. У нашому випадку, коли в межах суспільної дискусії піднімається питання про сам факт існування «груп смерті» і можливу реакцію суспільства на їх діяльність, виникає негативне ставлення до цієї проблеми. Суспільство сформувало певну точку зору з цього приводу: діяльність «груп смерті» внаслідок своєї підвищеної суспільної небезпеки повинна тягнути за собою кримінальну відповідальність.

Свого часу, ми наголошували на тому, що врахуванню в процесі кримінальної законотворчості підлягають й історичні традиції, які можуть вплинути на оцінку тих чи інших діянь як злочинних [10, с. 108].

Коло діянь, пов'язаних із самогубством і доведенням до самогубства, довгий час від однієї історичної епохи до іншої залишалося незмінним. Але час іде, змінюється суспільство, з'являються нові суспільні відносини, розвивається науково-технічний прогрес. Одночасно з появою можливості реалізовувати міжособисте спілкування в просторі Інтернет виникло бажання окремої категорії осіб впливати на інших учасників такого спілкування. При цьому такий вплив дуже часто носить протиправний характер.

Це, у свою чергу, вимагало від законотворців сучасності в межах кримінального законодавства давати відповідну правову оцінку посяганням на права та свободи людини під час спілкування в просторі Інтернет та необхідним чином її криміналізувати. Вважаємо, що настав історичний час і для такого явища, як доведення до самогубства шляхом втягнення особи у діяльність так званих «груп смерті».

Підводячи підсумок викладеному вище, наголошуємо на тому, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства виникли та відповідним чином сформувались чинники криміналізації такого суспільно небезпечного явища, як діяльність в просторі Інтернет «груп смерті».

ЛІТЕРАТУРА

1. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика : Проблемы криминализации и пенализации : монографія / А. И. Коробеев. – Владивосток : Издательство Дальневосточного университета, 1987. – 268 с.
2. Хто і навіщо створює в українському інтернеті «групи смерті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.obozrevatel.com/ukr/news/17326-hto-i-navischo-stvoryue-v-ukrainskomu-interneti-grupi-smerti.htm>.
3. Кількість померлих у віці 0-17 років від навмисних самоушкоджень (включаючи самогубство) в Україні та регіонах у 2005–2015 роках : Додаток до Листа Державної служби статистики України від 24 травня 2016 року № 15.2-20/803ПТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dostup.pravda.com.ua/request/11454/response/18340/attach/4/.zip>.
4. Щодо профілактики учинення дітьми навмисних само ушкоджень : Лист Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України від 07 серпня 2015 року № 2/3-14-1572-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiFppa64vLMAhWoPZoKHwleC48QFggfMAE&url=http%3A%2F%2Fmon.gov.ua%2Fcontent%2F%25D0%259D%25D0%25BE%25D0%25B2%25D0%25B8%25D0%25BD%25D0%25B8%2F2015%2F09%2F2%2Flist-mon-suyiczi-06.08.15.doc&usq=AFQjCNE-izEHQ5WiZjS07zRcodCIKPUKg&sig2=LVV6iz8QqukqXPIUm6wyLQ&bvm=bv.122676328,d.bGs>.

5. «Синій кит» у Києві : двоє дівчат отримали останнє завдання у «групі смерті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2178784-sinij-kit-u-kyevi-dvoe-divcat-otrimali-ostanne-zavdanna-u-grupi-smerti.html>.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» : Указ Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
7. Медики випадково врятували від самогубства школярку з «групи смерті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://gazeta.ua/articles/np/_mediki-vipadkovo-vryatuvali-vid-samogubstva-shkolyarku-z-grupi-smerti/752796.
8. Никулин С. И. Уголовный закон и частный интерес : лекция / С. И. Никулин. – М. : учеб.-метод. центр при гл. упр. кадров М-ва внутр. дел Рос. Федерации, 1994. – 98 с.
9. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні : формування та реалізація / А. А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
10. Фіалка М. І. Криміналізація діянь, пов'язаних з підробками та використанням підроблених документів / М. І. Фіалка // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2005. – № 31. – С. 103–110.